

GUERRA I PODER EN TERRES DE FRONTERA (1792-1823)

LLUÍS SERRANO JIMÉNEZ

Universitat de Girona
lluis.serrano@udg.edu

1808: MOBILITZACIÓ, REVOLUCIÓ I GUERRA

*Ciertamente es muy sensible y doloroso el que el enemigo comun esté invadiendo nuestra Provincia, asolando nuestros Pueblos, destruyendo nuestras propiedades, y amenazándonos con un yugo á que hemos jurado no sujetarnos jamas (...)*¹

Introducció

A partir de la invasió napoleònica del territori peninsular de la monarquia, es van iniciar una sèrie de lògiques polítiques que justificaren l'alçament contra el poder col·laboracionista i la incursió francesa. Es van engegar uns mecanismes de resposta a una situació que anava contra la consuetud, el dret natural i de *gentes*. A Catalunya i la regió de Girona, per reconduir el malestar de la població, per convicció, conveniència i motius de classe, determinats líders van tenir la capacitat de canalitzar i dirigir la insurrecció. Es posaren en marxa dispositius autòctons de defensa com ara la mobilització de somecents i l'allistament i creació de cossos voluntaris de miquelets. Ara bé, el sosteniment d'aquesta revolta no s'entendria si no poséssim de manifest les fidelitats, lleialtats, ideals i elements de cohesió que expliquen la lluita. Com se sosté el combat? Qui eren aquests combatents? Quins eren els factors de mobilització? Per què lluitaven per la Religió, la Pàtria i Ferran VII? Cal tenir en compte termes com ara *cabdill*, *comunitat*, *parròquia* i *pàtria*. Alguns

¹ ABPP. Secció D (bis), núm. 714. Julián de Bolívar, Gerona, 13 de Enero de 1809.

d'aquests líders carismàtics eren propietaris o hisendats i s'havien distingit en la Guerra Gran. Altres eren negociants, militars i clergues. Veurem com aquests individus, garants de l'ordre social i la jerarquia, tenien la superioritat moral i l'autoritat en les comunitats que guiaven, fossin parròquies, corregiments o clientele polítiques. Il·lustrarem, a través d'alguns casos particulars, com mantenien la fidelitat dels qui els seguien. I també veurem alguns dels referents culturals a l'hora de mobilitzar i omplir de coratge els combatents i la població, i també els òrgans de propaganda política.

Juntes, cabdills i directors

En una proclama titulada *Valerosos Españoles*, el Duc de Berg, Mariscal i Gran Almirall de l'Imperi en resposta als fets del 2 de maig a Madrid feia una crida desesperada a la calma i a la tranquil·litat del regne. Aquest edicte, del 6 de maig, fou difós per la província o principat de Catalunya: Barcelona, ciutats, viles i llocs a partir del 14 del mateix mes en forma de ban i per ordre de Josep de Ezpeleta, capità general de Catalunya.² Aquesta proclama volia mobilitzar la jerarquia com a garantia de l'ordre social establert enfront del *populacho*. En l'edicte, es recordava a les classes dominants, *Caballeros, propietarios, comerciantes, fabricantes* que tenien la responsabilitat d'utilitzar *con vigor de vuestro poder para sufocar en su cuna la sedicion, ó detenerla á lo menos desde sus primeros pasos*. Els convidava a utilitzar la seva influència i els recordava que tenien el dret i l'obligació d'impedir *los extravíos del pueblo* i en especial els ministres de la religió, perquè *conoceis los secretos de su conciencia y vuestra voz resuena en ella con tanta autoridad*. El general Murat, doncs, desgranava en poques paraules un sistema de poder basat en xarxes clientelars i de relació esperant que fossin el mur de contenció perquè la revolta i la insurrecció armada no s'estenguessin per la monarquia. Finalment a Catalunya, com en altres regnes i províncies, aquests elits, majoritàriament, s'enquadraran en la lluita –juntes i accions militars– contra l'imperi napoleònic i en defensa de la religió, la pàtria i Ferran VII.

² ACA. Reial Audiència «Firmarum et obligationem», volum 4t, núm. 1232 (1804-1808), Afegit (18r-20v), f. 19v.

L'emergència de les juntes fou un moviment polític que s'explicaria dins dels paràmetres i codis de la societat d'antic règim, una societat d'estaments i privilegis en què la desigualtat estava fixada pel dret. La constitució d'aquests governs respondria a lògiques pròpies d'aquest ordre i es justificà en base a les teories polítiques del dret natural i de *gentes*. Aquestes doctrines eren el fonament, l'explicació de l'ordre social i la ciència política dels segles XVII i XVIII. Així doncs, teòricament, amb l'abdicació de Ferran VII el pacte tàcit es trenca i la sobirania és assumida per les juntes de ciutats, corregiments i regnes. Aquesta és la *doctrina de reasunción del poder por los pueblos*.³

En la revolució de 1808, a banda de la sublevació en vista del buit de poder, els francesos i els governadors militars col·laboradors amb l'exèrcit invasor, va pesar molt la conjuntura favorable a una regeneració de la monarquia –després dels governs de Manuel Godoy–, una esperança que se simbolitzava en la figura de Ferran VII. I, sobretot, per canalitzar una insurrecció i un malestar general que podia posar en perill l'ordre social i polític existent. Així doncs, la constitució d'aquests òrgans de govern foren controlats i dominats per les tradicionals oligarquies locals. Aquestes classes havien tingut una experiència política i militar excepcional amb la Guerra Gran i els anys posteriors.⁴ La creació de juntes era coneguda i es desenvolupava en moments de crisi política.

Així doncs, foren l'autoritat, dirigiren i organitzaren el combat i treballaren per la restauració de la legitimitat monàrquica, alguns tal com l'havien conegut, altres amb reformes i uns tercers amb referències a la nació política de Rosseau i la constitució francesa de 1791. Aquestes diferències, profundes, sorgiren bàsicament el 1814. Les juntes de govern se solien dividir en tres seccions: governativa, econòmica i militar. El finançament de les juntes es nodria de les exigències tributàries sobre el territori i de les donacions i préstecs d'hisendats i classes dominants, com per exemple al començament del conflicte a la junta de la Bisbal.⁵ Comerciants catalans des d'Andalusia

³ CHIARAMONTE, José Carlos (2004), pàg. 64 i pàg. 112.

⁴ CONGOST, Rosa (2001), pàg. 379-395; ROURA, Lluís (1993); i JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2006).

⁵ ACBE. Fons Ajuntament de la Bisbal. Documentació Guerra del Francès. Caixa 3058. El primer i segon borrador del 1808, «*Del estado de los donativos y empresitos de plata...*», «*Lista formada per esta Junta de la Villa de la Bisbal entre algunos pudientes...*»; etc.

o l'Havana enviaren diners per al sosteniment de la junta del principat.⁶ Aquestes aportacions o inversions es podrien explicar per l'interès a mantenir l'ordre social que les juntes intentaven preservar, propaganda i prestigi personal vers la comunitat, i per aconseguir una estabilitat comercial entre les colònies i la metròpoli.

A Figueres la revolta popular fou el 3 de juny, després que quedés fixat un ban que donava a conèixer Murat com a regent de la corona espanyola.⁷ Fins al 13 no es produeix l'aixecament organitzat i comandat per Juan Clarós i fins al 17 no es constitueix a Vilabertran la junta del corregiment. A Girona, després de l'aixecament del dia 5,⁸ la inquietud i la preocupació es palpen en els bans⁹ dels dies 6 i 7 de juny, signats per Joaquín de Mendoza. Aquests edictes convidaven a la calma i que els veïns de Girona i *de los pueblos comarcanos* es retiressin als seus domicilis, i a l'allistament de voluntaris. El dia 8 Julián de Bolívar és el nou governador militar i president de la junta¹⁰. A Olot, en el corregiment de Vic, la població es revolta el dia 5. A la Bisbal l'establiment de la junta és l'11. El 13 de juny Banyoles s'aixeca després d'una arenga de mossèn Rovira i la mateixa jornada es publicà una proclama de Bolívar per l'aixecament general del corregiment de Girona, perquè *la Religión, el Rey y la Patria reclaman todos nuestros esfuerzos; levantémonos pues con prontitud á socorrerlos*.¹¹

Destituïts i substituïts els governadors militars, començà una revolució de certes proporcions que es materialitzà en guerra oberta contra els «aliats» i els seus col·laboradors. La lluita es va activar d'acord amb les fidelitats pre-

⁶ ABPP. BARATA, Antonio; CREUS, Jaime; DE MONTOLIU, Plácido; COMA, Antonio (Secretario de Gobierno). *Manifiesto de la Junta Superior del Principado de Cataluña*. Manresa, 20 de diciembre de 1809, pàg. 1. Tarragona, en la imprenta de Brusi, pàg. 45.

⁷ ABPP. GAY, Narciso. *Respuesta de lo que ha hecho el corregimiento de Figueras, en defensa o a favor de la justa causa, que sostiene la nación española*. Tarragona, 1814, pàg. 7.

⁸ PUIG, Lluís Maria De (2008), pàg. 67; l'argenter Miquel Feu explica que fou el dia 6 a les sis de la matinada i que el dia 5 algunes persones de la ciutat havien avisat al jovent de Salt perquè compareguessin a Girona de bon matí. BOHIGAS, Jordi; MIRAMBELL, Enric; PRAT, Enric; i VILA, Pep (2009), pàg. 375.

⁹ ABPP. Secció D (Bis), núm. 637, 638 i 639.

¹⁰ ABPP. Secció D (Bis), núm. 641. La junta de Girona es creà el dia 5 de juny. AMGI. Manual d'Acords, núm. 414 de 1808, f.115r-118r.

¹¹ ABPP. Secció D (Bis), núm. 647.

establertes a les comunitats i en base a la relació personal i preeminent de certs individus, per factors de cohesió més o menys pragmàtics com ara la defensa dels béns propis i altres més eteris com ara la pàtria i la nació espanyola, que no eren més que la garantia d'un determinat ordre i símbol de consuetuds i particularitats identitàries de la monarquia, com el dret i la religió catòlica.

Membres d'aquests elits socials i polítics eren, per exemple: Narciso Coderch un *Labrador Hacendado* d'Espolla amb propietats en aquesta parròquia que es presentava –el 1807 davant la Reial Audiència del principat– com a *Capitán de Migueletes en la última guerra con la Francia*, una distinció social i de prestigi per la seva participació en la Guerra Gran.¹² Coderch, de setanta anys, comandà sometents i participà amb Clarós en la defensa de la plaça de Roses el 1808. La classe dels propietaris o hisendats ocupaven els llocs de preeminència social en les comunitats rurals. Unes parròquies que aportaren efectius en l'organització dels sometents i voluntaris dels terços de miquelets, a vegades esperonats i estimulats per aquests «*factotums*».

A l'Empordà, Juan Guinart seria un altre exemple, però en aquest cas referent a una altre «nínxol» social. Guinart era un hisendat d'Agullana, amb el títol de Ciutadà Honrat de Barcelona, que tenia masos i propietats a Campmany, Cantallops, Llers, Fortià, Ultramort, Sant Iscle d'Empordà, Castelló d'Empúries, Delfià, Garriguella i Rupjà. Aquest individu, format en estudis d'humanitats,¹³ fou membre de la junta del corregiment de Figueres, de la qual era representant en la junta superior del Principat.

Un altre cas paradigmàtic és el de Juan Clarós, negociant, propietari i militar. Nascut el 1749, fill de Juan Pablo Clarós comerciant i botiguer de teles de Figueres,¹⁴ consta en múltiples registres i el trobem com a prestamista¹⁵ en diversos llocs, terratinent a Cantallops i Castelló d'Empúries i propietari d'un molí paperer a Llers,¹⁶ entre d'altres. Va participar en la Guerra Gran i va

¹² ACA. Real Audiencia - Firmarum et obligationem, 1232 - 4t, f. 298r-299r.

¹³ CAMP, Federico (1926), pàg.71.

¹⁴ Consta com a botiguer el 1778. *Història de l'Alt Empordà* (2000), pàg. 460; i VILAR, Pierre (1966), Vol. IV- La formació del capital mercantil., pàg. 198.

¹⁵ AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, f. 275r..., 284r..., o 297r..., (1783); i AHG. Registre d'Hipoteques, Ofici de Figueres, núm. 1, f 451r., 30 novembre 1806.

¹⁶ AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 929, f. 211r-214v (1779).

obtenir el grau de capità de miquelets. En la sublevació del corregiment de Figueres va destacar per ser el director del cop del 13 de juny que comportà l'establiment d'un setge a Sant Ferran de vint-i-vuit dies i que acabà amb l'arribada del general Reille. Fou el responsable militar i d'organització del terç de miquelets de Figueres, membre de la junta figuerenca, i en el seu curs honorífic escalà fins al grau de coronel i fou governador polític i militar del corregiment de Girona. Aquest home, fill de la Il·lustració, fou tan enemic dels francesos com de la Constitució de Cadis.¹⁷ Així, parla i lluita per la *independencia nacional* en tant que la sobirania del regne, encarnada amb la legitimitat monàrquica de Ferran VII. Clarós, amb el clergue Francisco Rovira, i el notari Narciso Gay foren la «triada capitulina» –mitificada– en el manteniment de la lluita contra l'invasor i els seus acòlits.

Francisco Rovira (1764–1820), natural de Sant Miquel de Campmajor i beneficiat de l'església del monestir de Sant Esteve de Banyoles fou capità de miquelets durant la Guerra Gran.¹⁸ El 1808 aixecà sometents, coordinà accions amb Clarós i comandà companyies d'expatriats. Més tard, va formar part dels reials exèrcits lluitant en defensa de la *justa causa*. És conegut, bàsicament, pel seu comandament militar en la recuperació del castell de Sant Ferran l'abril de 1811, acció que fou batejada com la «Rovirada».

Narciso Gay (1770-1840), notari de Figueres, va destacar per haver ocupat la secretaria de la Junta corregimental de Figueres i en la creació i comandament –el desembre de 1809– del batalló dels «Almogàvers». Diluït aquest cos, va integrar-se en el regiment dels *Leales Manresanos*, amb els quals tornà a Figueres quan va acabar la guerra. Va tancar la seva oficina el mateix mes de juny de 1808 i no la va reobrir fins a l'agost de 1814. Va escriure una interessant crònica sobre els fets titulada *Respuesta de lo que ha hecho el corregimiento de Figueras, en defensa o a favor de la justa causa, que sostiene la nación española* i fou secretari de l'Ajuntament liberal de Figueres.¹⁹

¹⁷ CAMP, Federico (1926), pàg. 17.

¹⁸ GRAHIT i PAPELL, Emili (1959), pàg. 250.

¹⁹ *Història de l'Alt Empordà* (2000), pàg. 490.

Mobilització i fidelitats polítiques

L'organització, l'aixecament i el manteniment de les forces de xoc (sometents i miquelets), a banda de les proclames publicades per fer-ho, pot explicar-se pel carisma i patronatge d'uns cabdills que tenien la capacitat de mobilitzar i guanyar-se lleialtats de diversa manera. Les xarxes clientelars, el paternalisme i els lligams comunitaris foren elements de cohesió a l'hora d'emprendre la lluita. Aquests directors responien, com hem vist, a persones de cert ascendent social, polític i moral sobre els qui comandaven. Un exemple d'aquest fet seria l'aixecament i la mobilització de Banyoles per part del doctor Rovira el 13 de juny de 1808. Aquell diumenge, quan va sortir de missa, va elaborar un discurs que va exaltar els ànims per emprendre la lluita a nombrosos assistents.²⁰ Així, a Banyoles van «pronunciantse los mes patriótics discursos per las personas que gosavan de major ascendent entre-l poble y especialmente per lo Dr. Francisco Rovira, Pbre. Beneficiat del monastir de aquesta vila».²¹

Aquest paternalisme articulava una societat que es basava en una xarxa de relacions polítiques informals, des de dins i fora de les institucions. Les fidelitats s'aconseguien amb intercanvi de favors, fent donatius o pagant les tropes, com és el cas de Clarós que havia *desembolsado treinta y cuatro mil reales para cubrir los gastos de la tropa de mi mando, sin contar las sumas inmensas é incalculables que consumí en los principios de esta guerra ya para mantener á los somatenes, ya también para los continuos indispensables crecidos gastos de las confiancias*.²² D'aquesta manera, es podien guanyar adhesions, reforçar i ampliar la xarxa clientelar i sostenir la revolució i la guerra. Presentar-se com algú generós i entregat a la causa podia tenir els seus rèdits polítics: *hace ya siete meses que no he cobrado sueldo alguno*, deia Clarós el 1812. O com també podem il·lustrar amb l'exemple de Francisco Dressayre, Causídic Reial del col·legi de notaris de Figueres, que exposava el seu patriotisme i els donatius realitzats en diner i vi, a *impulsos del amor a la Patria, y en defensa del Rey y de la Religión no ha perdido fatiga (desde el bloqueo del Castillo de San*

²⁰ RUSTULLET, Miquel (2008), pàg. 46; i GRAHIT i PAPELL (1959), pàg. 250-251.

²¹ ALSIUS, Pere i HOSTENCH, J (1909), pàg. 6.

²² CLARÓS, Juan (1812), pàg. 30.

*Fernando de la citada villa de Figueras) en reunir somatenes y presentar gente al campo, animándoles para la destrucción de los enemigos franceses, dándoles de sus haberes y evacuando varias cubas de vino para dicha gente que de orden de don Juan Clarós se entregaba.*²³

La lleialtat també es podia aconseguir en la negociació i oferta de certes concessions a canvi de subordinació i obediència. Al principi de desembre de 1808, després del setge de Roses, Clarós va intentar aturar i controlar el nerviosisme de joves de la Bisbal en vista de l'avançament dels francesos. Així, va oferir-los-hi part dels fusells que anaven destinats a Girona sempre que es comprometessin a lluitar amb ell i, d'aquesta manera, *algunos se lo prometieron*. Però arribada la nit, uns quants d'aquests *insolentes* van entrar al castell on els fusells estaven custodiats i els van robar *rompiendo la puerta y cerraja, y desvotando los caxones se los llevaron, diciendo con alta gritaria que iban a conferirse con el Señor Clarós (...)*.²⁴ Aquest és un exemple de la utilització del nom de Juan Clarós pel seu prestigi i ascendència.

El capità Narcís Massanas –«màrtir» de la guerra de la independència, executat a Pont de Molins el 9 de juny de 1811 després d'un judici i una sentència de la *Comissió militar especial de l'Alta Catalunya*– el març de 1809, en un ofici datat a la Bisbal, deixa constància de la detenció d'un desertor. Massanas coneixia aquest soldat. Havia estat recomanat per ell mateix. Aquesta defecció tenia una doble traïció, la lleialtat a la jerarquia i institució militar i a qui havia intercedit per col·locar Josef Poch: *me suplicó le recomendase a esa Junta á fin de poder servir en el Real cuerpo de Artillería (...)*.²⁵ La recomanació era una pràctica de favor i de gràcia amb la qual s'obtenia prestigi, fidelitat i clientela política.

En la polèmica sorgida el 1811 entre el Marquès de Campoverde, capità general de Catalunya, i Juan Clarós sobre la instauració d'una lleva, el primer reconeixia la influència dels cabdills militars i la fe que molt veïns del principat hi tenien: *aun existen muchos que por el increíble ascendiente que tienen sobre*

²³ ACAE. Fons Municipal de Figueres, capsa 165. Sol·licitud de Francisco Dressayre a la Junta de Gerona per a ser anomenat capità de Miquelets del terç de Figueres. Gerona, 30 septiembree 1808.

²⁴ ACBE. Fons Ajuntament de la Bisbal. Documentació Guerra del Francès. Caixa 3058. Carta de la Junta de la Bisbal a l'Excelentíssim Señor Marquès de Lazán. La Bisbal, 13 Diciembre 1808.

²⁵ ACBE. Fons Ajuntament de la Bisbal. Documentació Guerra del Francès. Lligall XXV. 9. Carta de Massanas al Capità General, La Bisbal 4 marzo de 1809.

*el pueblo no es posible separarlos sin un ruidoso y acaso funesto resultado. Entre otros pueden contarse los primeros el brigadier Don Francisco Milans y el Coronel Don Juan Clarós.*²⁶ Campoverde també l'acusava d'ensarronar la població i d'actuar per a fins personals. Clarós es defensava de la crítica de Campoverde afirmant que no havia enganyat el poble *haciendo que se juntase conmigo* per cap finalitat personal, però reconeixia que *es muy equivocado que yo me haya hecho jamás ningún partido en el pueblo, aunque es verdad constante que una gran parte de dicho pueblo amenazado ya de esclavitud por las huestes francesas, penetrado de los patrióticos sentimientos que me animaban, se unió conmigo desde el día 13 de junio de 1808.*²⁷

Aquestes xarxes i fidelitats envers aquests cabdills eren molt importants pel sosteniment de l'edifici polític i militar del bàndol patriòtic o la «insurgència», tal com eren anomenats per l'administració invasora o intrusa. Comandaments francesos i col·laboracionistes, doncs, havent copsat aquest fet i per desballestar la resistència, van intentar subornar i oferir grans quantitats monetàries als caps més destacats com ara Clarós, Rovira i Manso. També intentaren fomentar les rivalitats internes com, per exemple, entre el baró d'Eroles i Clarós.²⁸

Prensa i propaganda política

Aquest lideratge i prestigi en el combat dels cabdills s'havia reforçat i ampliat a través de la publicació de proclames i també des de determinats òrgans de premsa, la propaganda política del sector patriota. En el *Diario de Manresa* del dimarts 14 de febrer de 1809 hi consta la composició titulada *Hazañas del célebre Don Juan Clarós, llamado el heróe del Ampurdán*,²⁹ uns versos que relacionen les accions i intervencions militars d'aquest *Libertador del Principado*. Un altre gran símbol de la resistència patriòtica fou el *Diario de Gerona*. Aquest imprès va aparèixer per primera vegada el 20 de juliol de 1808, arran del primer setge, i es va publicar fins a la capitulació de la ciutat, el 10 de desembre de 1809. Una de les funcions, a part de les informacions de la

²⁶ CLARÓS, Juan (1812), pàg. 12.

²⁷ *Ibídem*, pàg. 24.

²⁸ RAMISA, Maties (1995), pàg. 87.

²⁹ CLARÓS, Juan (1812), pàg. 60.

guerra tant interiors com estrangeres, era mantenir els ànims i *avivar vuestro entusiasmo y electrizar vuestro zelo*.³⁰ Va ser un òrgan de comunicació important per mantenir la moral alta, sobretot durant el segon setge de Girona.

La premsa, impregnada de proclama, va ser un element essencial per a la difusió ideològica i la justificació política de la revolució armada. El llenguatge utilitzat és propi de la literatura militar amb nomenclatures pròximes a categories com ara l'honor, la glòria i l'heroïcitat. Aquesta litúrgia fou la base de la construcció del mite. Entre altres òrgans de premsa destacaren la *Gazeta militar y politica del principado de Cataluña*³¹ de la junta superior del principat.

Catolicisme i cultura política

La religió era un tret fonamental que definia la identitat dels catalans del moment. Així, protagonitzar i participar en rituals simbòlics associats a la creença i les icones del catolicisme reportava un gran prestigi i respecte entre la població. Acabada la guerra, el 14 de juny de 1814, Clarós i Gay van entregar el Sant Crist de la Confraria de la puríssima sang de Figueres que retornava en processó des de la Bisbal. Aquesta imatge havia estat portada de Figueres a Roses i, amb el setge, evacuada a l'Escala i d'aquí per terra a la Bisbal.³²

La religió catòlica, doncs, era un dels pilars essencials de la pàtria. Les referències al *Dios de los exércitos* i la religió són permanents, sobretot en els primers moments de la revolució i un dels elements de cohesió i patriotisme més significatius i punyents: *Arrebatados de un fuego Santo, imploramos el auxilio del Dios de las Batallas, por la intercesion de la Virgen Santisima Patrona de las Españas, y de nuestro ínclito Patron y Martyr San Narciso, que velan siempre sobre nosotros, y pidásmosle el acierto, la seguridad y la victoria, en premio de nuestra Fé, de nuestra lealdad, y de nuestro Patriotismo*.³³ El llenguatge religiós és, sens dubte, llenguatge polític i militar.

³⁰ Diario de Gerona. Del martes 8 de Agosto de 1809, núm. 220, pàg. 909, Proclama de DON JUAN CLAROS, TENIENTE CORONEL DE LOS Reales Exércitos, Inspector general de Sometenes, Comandante de Division, y Vocal de la Junta de Gobierno unida de Gerona y Figueras.

³¹ ABPP. Secció D (Bis), núm. 696.

³² CAMP, Federico (1926), pàg. 23.

³³ ABPP. Secció D (Bis), núm. 647. Proclama del 13 de juny, Julián de Bolívar.

Un exemple d'aquest fet és la utilització del mite bíblic dels macabeus en la mobilització davant l'exèrcit imperial. Aquestes referències, a més, són usades com a justificació complementària i constitueixen elements de propaganda militar i política del patriotisme antic o no nacionalista. Els macabeus també foren font d'inspiració a la Catalunya dels Àustries i la Guerra dels Segadors.³⁴ Així doncs, constitueixen un dels ingredients intel·lectuals per a la revolució de 1808. La identificació dels revoltats amb els macabeus es percep en molts de documents de l'època. Manuel Cúndaro, frare franciscà i cronista dels setges amb la seva obra *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809*, va escriure la *Oración funebre* inspirada i farcida, en la seva integritat, de referències als macabeus:

*(...) la Muy ilustre Junta de esta ciudad, no ya profiriendo imprecaciones y anatemas, como David contra los montes de Gelboé, en donde cayeron los fuertes de Israel, sino penetrada de los Santos, y religiosos pensamientos del piadoso Judas Macabeo tocante a la resurreccion han mandado, como aquel ilustre caudillo, celebrar un solemne Sacrificio por los pecados de los que murieron en los pasados ataques (...)*³⁵

Aquests rituals commemoratius serien elements clau per a la cohesió de la comunitat davant el rival i un mecanisme que superaria les diferències socials. A més, la celebració de cultes i activitats simbòliques inserien els referents mitològics en els temps històrics. Fent memòria –«anamnesis»– del passat atorgaven sentit a un present que contindria el futur. Aquest acte representava un reforç dels vincles socials i era inseparable del patriotisme. El pare Cúndaro ho sabia, perquè *movidos de los vehementes impulsos del mas noble patriotismo, expusieron generosos sus vidas, y las sacrificaron en el campo del honor por la Religion, por el Rey, por su independencia y por las leyes de su Patria.*

³⁴ TORRES, Xavier. (2007), pàg. 85-117.

³⁵ ADG. CÚNDARO, Manuel. *Oración fúnebre que en las solemnes exequias de la Muy Ilustre Junta General de la Ciudad de Gerona, hizo celebrar en 26 de agosto de 1808 en honor y sufragio de los Valerosos Guerreros que murieron en los Ataques del 20 de junio y 16 de agosto del mismo año, que sostuvo dicha ciudad / dixo el M. R. p Fr. Manuel Cúndaro lector en Sagrada Theologia del Orden de San Francisco de Asís...* –Gerona: Agustín Figaró y Oliva, [1808]– 27 pàg. ; 20 cm (051 1/1, relligat amb *Diario de Gerona*, vol. I), pàg. 3.

Altres connexions i referències culturals foren Numància, *antes que doblar su serviz al duro yugo del usurpador*,³⁶ Roma, Grècia i la «reconquista». L'estudi de la utilització d'analogies d'aquest tipus és un camp obert per a la investigació històrica i pot arribar a tenir gran interès per dilucidar quin era l'horitzó cultural i polític dels individus en els diversos contextos històrics i, dins d'aquests, el marc, el medi i l'entorn social dels quals provenen.

En defensa de la pàtria

La pàtria, genèricament, podria ser la terra natal amb la qual es podien establir vincles afectius, jurídics o històrics. El concepte *pàtria*, però, representa una pluralitat de referents i significats. Aquest mot era ambivalent i polisèmic i podia referir-se a la monarquia, regne, nació –organització política– o al lloc de naixement i procedència. A més, hi havia diverses categories i multiplicitat d'identitats amb límits socials i polítics determinats. Les companyies d'«Expatriados del Ampurdán» comandades per mossèn Rovira o els «Almogávares» de Narciso Gay –*natural y expatriado de la villa de Figueras*– es nodriren de persones que havien hagut de marxar de la seva parròquia, la pàtria més propera. El campanar, la «pàtria», aquesta comunitat local era la que alimentava i articulava la lluita d'uns individus disposats a sostenir batalla per defensar les seves llars i una terra que els era pròpia.

La «pàtria» era també l'ordenació del cos polític d'una monarquia corporativa o estamental. El regne, doncs, podia ser concebut com un cos humà amb uns òrgans dependents del Rei com a cap d'aquest organisme. El naixement, la naturalesa, era amb l'arrelament i el matrimoni els canals que vinculaven l'individu al sentiment polític de comunitat.³⁷ Les lleialtats d'aquests ordes s'articulaven amb el predomini de la voluntat «natural» de la família, tribu o parròquia i, en termes globals, al voltant de la monarquia i la figura de Ferran VII com a «pare de la pàtria» i com a personificació de la col·lectivitat i l'ordre social, seguint el dret i la tradició secular. Aquesta «comunitat» o *Gemeinschaft* estaria contraposada a la «societat» o *Gesellschaft*, que estaria representada per les constitucions liberals i la igualtat de drets polítics. La pàtria, el regne o la *nación española*, es definia i fonamentava en la religió i el

³⁶ ABPP. GAY, Narciso. *Respuesta...*, op. cit., pàg. 9.

³⁷ PÉREZ MARCOS, Regina M^a [coord.] (2001), pàg. 126.

govern monàrquic. La fórmula trinitària de *Religió, Rey y Patria* era la representació d'aquests anhels, la trilogia d'antic règim. Amb la invasió napoleònica van sorgir models de patriotisme que prengueren camins i conceptes diferents. Cadascú donà resposta a la crisi política des de la seva ideologia, però condicionada per la contingència i l'eventualitat.

L'ús i significació dels conceptes depenen del lloc, del moment i del context en què són utilitzats. En referir-se a Catalunya els protagonistes catalans solen fer-ho en termes de *nuestra provincia*, i expressions com *benemerita provincia* o *provincia a que pertenezco*. En alguna ocasió s'utilitza *pàtria, mi buena madre patria*, però en substitució de *provincia*. La nació, la finalitat, sense cap mena de dubte, és Espanya. Aquests catalans sabien que ho eren, però també se sabien espanyols, en tant que integrants del cos de la monarquia. Així doncs, podríem parlar d'una percepció clara de les referències de pertinença i, fins i tot, d'un doble patriotisme.³⁸

Revolució i dret

La consciència, individual i col·lectiva, de revolució és plenament manifesta en el discurs dominant d'aquest moment. Les juntes i els individus que prenen partida en la lluita són protagonistes d'una revolució política i militar per restaurar la legitimitat monàrquica. És tracta de *nuestra revolución*, així ho escriuen, de vegades amb atributs solemnes com ara *gloriosa* i *santa*.

*Si nuestra revolución tomó en el órden político el carácter magestuoso, y augusto que corresponde á los movimientos de una nación poderosa; sí á pesar de los reveses que hemos sufrido después, jamas nos han abandonado ni la dignidad ni la esperanza.*³⁹

El terme *revolució* fou molt utilitzat i tingué diversos sentits semàntics. El bàndol patriota l'usava com a sinònim d'insurrecció i alçament per així retornar, restablir i regenerar la monarquia. El bàndol afrancesat veia i titllava els sollevats com a revolucionaris, però en el sentit de propagadors del casos

³⁸ FRADERA, Josep M (1992).

³⁹ Diario de Gerona. Del Lunes 13 de Noviembre de 1809, núm. 317, pàg. 1321. Proclama de la Junta Central á los españoles en el día del aniversario de la batalla de Baylen.

i l'anarquia. La revolució, l'aixecament, fou justificat amb un discurs pactista amb molts elements del constitucionalisme històric. La invasió i abdicació del rei a Baiona vulnerava i era contrària al dret natural –principis originats en la raó que justificaven i organitzaven la convivència existent–, i van provocar el desenvolupament del dret de resistència i l'assumpció de la sobirania per les juntes de defensa. Així, la situació xocava amb el dret natural⁴⁰ *violentando en lo más alto el sagrado derecho de gentes*.⁴¹ Alguns sectors dins de l'àmbit re-generador de la monarquia van voler transformar i fundar una nova societat buscant la inspiració en les referències del nou jusnaturalisme liberal.

Conclusió

Molts dels dirigents de la revolució de 1808 venien del món del dret, l'Església o la milícia: Gay, Rovira i Clarós. El dret, doncs definia la teoria i la pràctica política dins d'aquesta societat d'antic règim. La imposició de Josep I Bonaparte representava la ruptura explícita del pacte que recollien les teories polítiques contractualistes del dret natural. Les juntes foren, a més d'un instrument per a l'assumpció de la sobirania, l'acció política i militar i un mecanisme de control social del *populacho*. El moviment és revolucionari si tenim en compte la insurrecció, el capgirament, la «reevolució», la voluntat de restauració; i per supplantar les velles institucions i donar una experiència política a uns individus que prenen consciència del poder en circumstàncies extraordinàries.

Cal fer referència a la importància fonamental, al llarg de la guerra, de la *Royal Navy* en el bloqueig de la marina francesa i la guerra al mar.⁴² Les dificultats de mantenir una tropa constant foren manifestes i les desercions foren comunes.⁴³ Els lligams amb la comunitat foren un element cohesionador fonamental a l'hora d'emprendre la lluita, així com el paper aglutinador de propietaris i certs personatges de prestigi. Un avantatge relatiu fou que el combatent no era un mercenari i s'obligava a lluitar en defensa de la pròpia

⁴⁰ CAMP, Federico. «El derecho en Cataluña de 1808 a 1814» (1926), pàg.145. El dret natural explica l'ordre i la obligació política.

⁴¹ Decret de Ferran VII. Dado en Valencia a 4 de Mayo 1814.

⁴² DÍAZ CAMPANY, Carlos; PEDLER, Robin; i REAY, Justin (2008).

⁴³ CANALES, Esteban (1996).

terra i pel desig de tornar a la parròquia, la pàtria més propera. L'exèrcit reial de la monarquia format per regiments estrangers i les formes de lluita pròpies d'una societat d'antic règim –mobilització de sometents i miquelets– es van anar transformant en el transcurs de la guerra. Es produeix un canvi en l'organització militar que cada vegada tindrà més components del que serà l'exèrcit nacional espanyol.

El llenguatge de la religió, el rei i la pàtria era l'aglutinador, factor de mobilització i la justificació per emprendre la lluita. Aquestes tres icones podien condensar el que representava un determinat ordre social, el de la monarquia espanyola tradicional, i també tota mena d'interessos particulars; perquè havien de lluitar per *el amor patriótico, para la defensa de nuestro soberano Don Fernando 7º y por nuestros propios intereses*, com així reconeixia Juan Clarós.⁴⁴ La propaganda política, la premsa i la cultura política del catolicisme foren elements importants per a la mobilització, la revolució i la guerra. El 1808 es va iniciar un procés revolucionari, en tant que restaurador, que portà a un canvi polític i jurídic que representà una esquerda important a una manera de viure i veure el món.

APÈNDIX DOCUMENTAL 1

AMF. Correspondència de sortida. Sortides de correspondència: Junta Suprema del Principat de Catalunya, any 1808, lligall de numeració desconeguda, carpeta número 2.

Ya estara V.Exª bien penetrado del modo de pensar de esta superior Junta del correjimiento de Figueras por lo relativo a la sujecion, respeto y subordinacion que la misma gustosa le tributa; segun lo demuestra el oficio que con fecha de 30 del proximo pasado Junio dirigió V.Exª. En el expresado oficio manifiesta la satisfaccion que le cupo por haver sabido que en V.Exª reconocia este Principado las mas sublimes facultades y le respetaba como digna cabeza del mismo; lo que fue bastante impulso para que solicitase, se dignase admitirla baxo su proteccion. Tales fueron los sentimientos de que queda penetrada esta Junta luego que supo la creacion de esta suprema del Principado; pero es indecible el gozo que la inunda desde que V.Exª (antes de haber recibido dicho oficio) le dio el mas autentico testimonio del paternal cuidado y

⁴⁴ AMGI. Correspondència Junta, lligall núm. 1, s/n, Figueras, 25 Junio 1808.

ardiente zelo de que a favor de esta está poseido, disponiendo, que envíe a V.Exª un comisionado con poderes bastantes para acordar y ratificar todo lo que hasta el presente ha acordado esa suprema Junta; lo que cumplió inmediatamente, nombrando para el mencionado fin a Don Juan Guinart natural del lugar de Agullana, muy digno vocal de la misma quien autorizado como V.Exª dispone partirá desde luego para esa Ciudad y verbalmente instruirá a V.Exª de quanto ha ocurrido y ocurre en este correjimiento, que se halla en la dolorosa situación de escasearle todos los recursos aun los que son mas precisos y de primera necesidad para la defensa.

Dios gu[ard]e a V. Exª muchos años
Borrassá 3 de Julio de 1808.
Exmo Sor.

A la Suprema Junta del Principado residente en la Ciudad de Lerida

APÈNDIX DOCUMENTAL 2

AMF. Correspondència de sortida. Sortides de correspondència als generals en cap, comandants generals, comandants de llocs, cossos i partides, lligall de numeració desconeguda, carpeta número 1.

Desde luego ha comunicado esta Junta á la Suprema del Principado y demas superiores de los correjimientos la relacion que Vm se ha servido dirigirle del ataque de los dias 12 y 13 del corriente que Vm ha dado á las Tropas Francesas, y les ha passado copia literal de la relacion de Vm para que conosca todo el Principado quanto debe al valor de Vm en contener con tan notoria minoridad de fuerzas las tan sobrepujantes del Enemigo por su mayor numero, impidiendo una intencion como la de apoderarse de la Plaza de Rosas que habria sido la mayor desgracia por todo el Principado, y aun por la España entera.

Esta Junta no puede menos de tributar a Vm las mas expressivas gracias por su infatigable zelo y trabajo en esta funcion al mismo tiempo que demostrarle que no pue[de] menos de confesar que el heroico valor de Vm, y su bisarra presencia de espiritu es la que nos ha producido la victoria, pues el Pahis todo se ha reanimado en esta ocasion por la sola confianza de Vm, y por verle en la cabeza de las operaciones animando y dirigiendo la funcion; recoja Vm los votos de todo el correjimiento en la tan grande satisfaccion y gratitud que le tributan de que si el Enemigo pertrechado de los Baluartes y Murallas de San Fernando ha podido incomodar, y molestar, ha demostrado y hecho Vm ver a[h]ora que su valor era el assilo de los montones de Piedra de aquellos Baluartes, y Murallas, y no su animo y corage, haviendole Vm cuerpo á cuerpo arrolla[n]dolo y destruido con inferioridad de fuerzas, y con Gentes sin disciplina que tal vez muchos jamas habrian tocado fusil, siendo los Enemigos todo tropa

viva en cuyo mayor numero y disciplina ponia su esperanza de burlarnos.

A[h]ora por Vm sabe el Pahis que el valor de nuestra Gente no tiene que temer ni la disciplina, ni la fuerza del Enemigo; Tenga V esta satisfaccion, y dignese de parte de la Junta rendir á Don Manuel Montesinos, su segundo que tanto se ha esmerado, y tanto Vm y el corregimiento distingue su valor, y lo mismo á todos los s[eño]res oficiales las mas vivas y expressivas gracias, haziendo lo propio con toda la Tropa y Paysanos dignandose hazernos relacion del merito que mas deva recomendar la Junta en todos los que se han distinguido en la publicación de todo que espera hazer.

Procure su conservación y asegurese de los vivos ruegos que haze esta Junta á Dios para que guarde la importante vida de Vm los m[uchos] a[ños] que necesita.

Lladó 14 de Julio de 1808

Sr. D[o]n. Juan Clarós

ARXIUS CONSULTATS

ABPP (Arxiu Biblioteca Palau de Peralada)
ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó)
ACAE (Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà)
ACBE (Arxiu Comarcal del Baix Empordà)
ADG (Arxiu Diocesà de Girona)
AHG (Arxiu Històric de Girona)
AMF (Arxiu Municipal de Figueres)
AMGI (Arxiu Municipal de Girona)

BIBLIOGRAFIA

- ALSUS TORRENT, Pere; HOSTENCH, J. *Centenari de la Guerra de la Independencia. Homenatge al Doctor Rovira y demés fills de Banyolas y comarca que's sacrificaren per la Patria*. Banyoles, 1909.
- BOHIGAS, Jordi; MIRABELL, Enric; PRAT, Enric; i VILA, Pep. «La crònica de l'argenter Miguel Feu sobre la Guerra del Francès a Girona ciutat i comarques». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 50, 2009, pàg. 357-470.
- CAMP LLOPIS, Federico. *Figueras en la Guerra de la Independencia: la ocupación napoleónica (1808-1814)*. Barcelona: Tip. Católica Casals, 1926.
- CAMP LLOPIS, Federico. «El derecho en Cataluña de 1808 a 1814». A: *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. III, Madrid, 1926. pàg. 120-155.

- CANALES, Esteban. «Resistència armada, costos de la guerra i comportaments socials». A: RAMISA, Maties [coord.], *Guerra napoleònica a Catalunya (1808-1814). Estudis i documents*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pàg. 19-36.
- CASTELLS, Irene; MOLINER, Antonio. *Crisis del Antiguo Régimen y Revolución Liberal en España (1789-1845)*. Barcelona: Editorial Ariel, SA, 2000.
- CHIARAMONTE, José Carlos. *Nación y Estado en Iberoamérica. El lenguaje político en tiempos de las independencias*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana, SA, 2004.
- CLARÓS, Juan. *Representación del coronel de los reales ejércitos y gobernador militar y político interino del Corregimiento de Gerona Don Juan Clarós a S.A. el consejo de Regencia sobre la exposición que contra el hizo el Marques de Campoverde*. Vich: En la oficina de Juan Dorca, 1812.
- CONGOST, Rosa. «Guerra, Pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLII, 2001, pàg. 379-395 – *I Congrés d'Història de Girona, Dos mil anys d'història*.
- CÚNDARO, Manuel. *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los Sitios de 1808 y 1809*. Girona, 1833/1953.
- DÍAZ CAMPMANY, Carlos; PEDLER, Robin; i REAY, Justin. *El setge de Roses de 1808. Tres visions de la Guerra del Francès*. Roses: Fundació Roses Història i Natura, 2008.
- FRADERA, Josep M. *Cultura nacional en una societat dividida: patriotisme i cultura a Catalunya: 1838-1868*. Barcelona: Curial, 1992.
- GRAHIT i PAPELL, Emili. «Principales defensores y sitiadores de Gerona en 1808 y 1809». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 13, 1959, pàg. 249-270. *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 2000.
- JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat. *Girona, 1793-1795: Guerra Gran i organització política a la monarquia dels Borbons*. Girona: Ajuntament de Girona, 2006.
- MOLINER PRADA, Antonio. *Revolución burguesa y movimiento juntero en España. (La acción de las juntas a través de la correspondencia diplomática y consular francesa, 1808-1868)*. Lleida: Editorial Milenio, 1997.
- PÉREZ MARCOS, Regina M. [coord.]. *Teoría y práctica de gobierno en el antiguo régimen*. Madrid: Marcial Pons, 2001.
- PONS, Albert i SERRANO, Lluís. *Afrancesats i Guerrillers: revolució a la regió de Girona (1808-1814)*. *Girona: Diputació de Girona*, En premsa.
- PUIG i OLIVER, Lluís M. de. «Els setges de Girona 1808-1809». Dins *Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)*. Girona: Ajuntament de Girona, 2008, pàg. 61-88.
- RAMISA VERDAGUER, Maties. *Els catalans i el domini napoleònic (Catalunya vista pels oficials de l'exèrcit de Napoleó)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- ROURA i AULINAS, Lluís. *Guerra Gran a la ratlla de França Catalunya dins la guerra contra la Revolució Francesa 1793-1795*. Barcelona: Curial, 1993.
- RUSTULLET NOGUER, Miquel. *La guerra del francès al Pla de l'Estany*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany i Ajuntament de Banyoles, 2008.
- TORRES SANS, Xavier. *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos*

XVI-XVII), València: Universitat de València, 2008.

TORRES SANS, Xavier. «Nosaltres els Macabeus: Patriotisme Català a la Guerra dels Segadors» A: *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Editorial Base, 2007. pàg. 85-117.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. (Vol. IV, La formació del capital mercantil). Barcelona: Edicions 62, 1966.